

УДК 37.013(477):378.628(477-25)

Кузьміна С. Л.

КУРСИ ПЕДАГОГІКИ В КИЇВСЬКІЙ ДУХОВНІЙ АКАДЕМІЇ: ЗМІСТ І ТРАДИЦІЇ ВИКЛАДАННЯ

У статті здійснюється спроба опису і аналізу курсів педагогіки, що читались у Київській духовній академії у XIX - на початку XX ст.

На жаль, у сучасній історико-педагогічній науці й по сьогодні залишається майже не усвідомленою визначна роль Київської духовної академії в розвитку вітчизняної науки про виховання й освіту. Тим часом у цьому інтелектуальному осередку традиції педагогічних студій плекалися протягом кількох десятиліть поспіль. Хоч офіційно викладання педагогіки в російській вищій духовній школі почалося 1867 р., у Київській духовній академії основи модерного педагогічного дискурсу були закладені дещо раніше. Його існування тут уже в 1840-х рр. засвідчує проект курсу педагогіки, надісланий до Св. Синоду з Києва як одна з пропозицій до реформ духовно-академічної освіти [1, 220-224]. Крім того, вихованці

та колишні професори Київської духовної академії Сильвестр Гогоцький і Памфіл Юркевич у 1850-1870-х рр. заявили про себе як про висококваліфікованих фахівців не лише з філософії, а й з педагогіки, викладаючи останню з університетських кафедр. Відомо, що в цей же період у Київській духовній академії існував звичай доповнювати курси філософії або гомілетики розглядом основних проблем виховання й освіти [2, 5]. В'якому ж образі поставала педагогіка, як викладалась ця навчальна дисципліна в Київській духовній академії? З'ясування цих питань, гадаємо, дасть змогу скласти уявлення про зміст і основні ознаки педагогічного дискурсу, який інститутований в її середовищі.

Цікавим свідченням щодо характеру викладання педагогіки в Київській духовній академії на зламі 1850-1860-х рр. є рукопис бакалавра філософії Матвія Троїцького¹, який містить у собі програму «уроків з педагогіки» [3, 17]. З неї дізнаємося, що під час цих уроків розглядалися не лише основні поняття про виховання, його мету і засоби, а й антропологічні передумови здійснення педагогічної взаємодії. Зокрема, М. Троїцький давав характеристику «суб'єкта, що виховується», виокремлюючи в ньому «загальнолюдські здібності» та індивідуальність, успадковану і випрацьовану. В глумаченні безпосередньо виховного процесу лектор спирався на теорію утворення уявлень, що через взаємне притягнення, злиття і відштовхування формують чуттєве сприйняття, пам'ять, спогади, творчу уяву, розум і мову. З цієї теорії він виводив низку правил виховання, навчання і морально-практичної освіти. На наш погляд, тематика лекцій, зафіксована у програмі М. Троїцького, свідчить про спроби викладу вчення про освіту й виховання в дусі гербартианства, одного з провідних напрямів німецької філософсько-педагогічної думки XIX ст.

«Огляди уроків з педагогіки» у Київській духовній академії 1867-1869 рр. віддзеркалюють, радше, хід напружених пошуків Миколою Зайцевим, який до призначення на кафедру морального богослов'я і педагогіки Київської духовної академії працював у Калузькій духовній семінарії, своєї концепції викладання, ніж стали систему організації вивчення предмета. В цей період, коли викладання педагогіки ще не було регламентоване духовно-академічним статутом, у Київській духовній академії вона читалася студентам одного (XXIV) курсу протягом двох років.

Програма педагогіки М. Зайцева починалася досить розлогим, на цілий семестр, вступом [4, 79-98]. У ньому докладно розповідалося про предмет педагогіки, категорії виховання, освіти, просвіти, розвитку особистості, відмінності між ними, визначався науковий статус педагогіки, наголошувалося на самостійності місця педагогічного знання в системі наук. Майже два семестри зайняло викладання професором історії виховання з наголосом на ролі християнства у формуванні ціннісних домінант сучасної педагогічної свідомості [4, 99-100]. Четвертий семестр курсу М. Зайцев присвятив загальній педагогіці, а точніше теорії виховання [4, 103-104]. У вченні

про антропологічні начала виховання він, критично переосмислюючи концепції Роберта Оуена, Теодора Вайтца, Фрідріха Едуарда Бенеке, Туїс-кона Циллера, Жан-Жака Руссо, Адольфа Дистервега, спробував дати характеристику морального стану людини в період дитинства і відповідати на питання, чи здатна дитина до здійснення моральної свободи. В осмисленні телеологічних начал педагогіки М. Зайцев, проаналізувавши три найрозповсюдженіших погляди на мету життя і виховання, указав на особливості православного розуміння цієї проблеми. Загальні методологічні принципи виховання професор розподілив на три групи з огляду на якості виховання, мету виховання та ідею вихователя. Суперечливість несвідомих потягів дитини до добра і зла, на його думку, вимагає поєднання в діяльності педагога як заборон і обмежень, так і створення умов для вільного розвитку особистості, метою якого є гармонізація всіх її сил. У наступних розділах М. Зайцев викладав окремі теорії - фізичного, морального, розумового виховання. Наприкінці кожного року професор читав лекції з прикладної педагогіки, на яких знайомив з дидактикою православних семінарій і народної школи.

Зміст лекцій М. Зайцева з проблем розумового увиразнює стаття «Основні начала навчання» [5], надрукована у «Трудах Киевской духовной академии» та «Керівництві до початкового навчання» [6]. Показовим є зауваження, яке зробив М. Зайцев щодо ступеня самостійності цієї роботи. «Не маючи претензій на оригінальність,- писав він, - пропонується спроба являє собою запозичення з авторів, які мались на увазі при складанні семінарської програми» [5, 297]. Одним із джерел, яким скористався М. Зайцев, був посібник відомого німецького освітянина Вільгельма Куртмана, створений на основі праці педагога-кантіанця Фрідріха Шварца. Власне кажучи, київський професор переказує у своїй публікації низку параграфів з роботи В. Куртмана щодо принципів і якостей навчання [7]. Зважаючи на те, що М. Зайцев тільки починав діяльність викладача педагогіки, цілком не дивно, що все його теоретизування було поки що наслідуванням переважно німецьких філософсько-педагогічних взірців. Однак це наслідування мало критичний характер, супроводжувачись спробами самостійного переосмислення західних ідей з православної точки зору. На жаль, життя М. Зайцева обірвалося 1872 року.

¹ Матвій Троїцький - вихованець Київської духовної академії, викладав філософію в ній у 1857-1861 рр. Згодом - професор філософії в Казанському, Варшавському, Московському університетах.

Читання лекцій з педагогіки в Київській духовній академії в 1872-1873 навчальному році було доручене професору філософії Петру Ліницькому. З огляду його викладання дізнаємось, що воно обмежалося історією європейської педагогічної думки XVI-XIX ст. [8]. На жаль, професор склав дуже лаконічну програму, яка, втім, не залишає сумнівів щодо філософської зорієнтованості його лекцій. Взагалі ж згодом у концепції знання, сформульованій мислителем, педагогіка постає наукою, всіма судинами пов'язаною з філософією. За цією концепцією, освітання реалізує свій одвічний виховний потенціал не лише в ідеях довершення людської особистості, необхідності розвитку її самосвідомості й духовного самовдосконалення, а й у спеціальних педагогічних теоріях, що можуть бути створені не інакше, як за допомогою філософського методологічного апарату [9, 401].

Традицію філософського підходу до педагогіки продовжує у своїх курсах вихованець Київської духовної академії Маркелін Олесницький, що обійняв кафедру морального богослов'я і педагогіки 1873 року. Його перші спроби педагогічних читань 1870-х рр. органічно пов'язані з основними ідеями лекцій з морального богослов'я. В останніх викладається вчення про високу гідність людини як образу Божого, як моральної істоти, покликаної до здійснення вищих моральних цілей [10, 5]. У курсі богословської етики однією з форм суто людської життєдіяльності професор розглядає моральну освіту, під якою має на увазі самовдосконалення особистості або «освітній вплив суб'єкта (індивідуального духу) на об'єкт (тварне істото, тілесність)» [10, 5]. У світлі цієї теорії педагогіка визначається М. Олесницьким як «технологія етики» [11, 11]. Багато місця в першому курсі науки виховання і освіти відведене ним історії педагогіки [12]. Втім, уже наступного року мислитель скорочує історико-педагогічний екскурс до розмірів невеликого нарису, а замість нього включає до своєї програми розділ під назвою «Елементи виховання» [11], в якому характеризуються вчення про виховання розуму, серця і волі з досить помітними гербартіанськими мотивами.

У 1880-х рр. лекційний курс М. Олесницького з педагогіки значно змінився, набувши досить стрункої форми. Щоправда, в ці роки професор не складав докладних навчальних програм з педагогіки [14]. Однак того ж часу він читав лекції з цього предмета в жіночих загальноосвітніх закладах Києва. Саме для останніх мислитель видав низку підручників, що, на нашу думку, дають змогу доповнити уявлення про

зміст його викладання в Київській духовній академії. Тим більше, що структура духовно-академічної програми з педагогіки М. Олесницького цього періоду збігається зі структурою його курсів для жіночих гімназій та інститутів, поділяючись на три систематично розроблені розділи - вступ до науки, теорію виховання і дидактику [14]. Визначення виховання як «навмисного і планомирного впливу людини дорослої та зрілої на недорослу й незрілу» з метою допомогти «самостійно досягати свого людського призначення» він виводить з ідеї розвитку людської особистості, яка в педагогіці перевтілюється в ідею освіти [15, 49-55]. М. Олесницький також порушує питання щодо можливості виховання та його обмежень, пов'язаних з індивідуальними та віковими особливостями дитини [15, 56-110]. Завершуються ці міркування аналізом різних підходів до визначення ідеалу, мети і результатів виховання, який має на увазі продемонструвати істинний гуманізм педагогічного світогляду, побудованого на християнстві. Згідно з ним у єдине ціле поєднуються вчення про фізичне і духовне виховання. Якщо завдання фізичного розвитку дитини професор вбачає у тому, щоб «зробити тіло гнучким органом або знаряддям душі» [15, 131], то устрій і ускладнення духовної сфери внутрішнього життя дитини він вважає головним предметом піклування педагога, причому навчання тут постає не самостійним елементом, а одним із складних різновидів розумового виховання, що, водночас, має на меті моральний вплив на особистість.

Щодо наукової специфіки педагогіки Маркелін Олесницький багато в чому відтворює погляди, які ми зустрічаємо у Сильвестра Гогоцького і Памфіла Юркевича, сформовані в результаті переосмислення досягнень німецької філософсько-педагогічної традиції - зокрема праць Імануїла Канта, Фрідріха Шварца, Йоганна Гербарта, Генріха Грефе. Втім, М. Олесницький розставляє тут і свої акценти. На відміну від попередників, які вважали Одкровення і психологію окремими джерелами педагогічного пізнання [16, 54-55; 17, 4-42], мислитель здійснює спробу цілісного осмислення останніх, створюючи у своїй концепції християнської етики об'ємне зображення морально-психологічного ідеалу. Саме таку етику мислитель, у супереч популярним тлумаченням педагогіки як прикладної психології, виголошує керівною в «усій виховній справі й усій освіті людини» [15, 27]. Органічні ж засоби втілення етичного ідеалу педагогіка шукає у психології дитини, її вікових та індивідуальних особливостях, рахуючись,

утім, з «особливими й окремими умовами життя певного часу, певного народу» [15, 26]. А звідси культурна роль науки про виховання, яку М. Олесницький, так само, як і С. Гогоцький, вбачає у забезпеченні «морального прогресу людства» [15, 27-29]. Склад педагогічного знання М. Олесницький, як і П. Юркевич та С. Гогоцький, класифікує, «за ступенем науковості», на загальне (філософське) і прикладне. Проте ця класифікація передбачає лише визначення сфери докладення зусиль, а не зміну способу мислення, який, незалежно від рівня теоретизування, має залишатися пошуком шляхів гармонійного втілення належного в сущому, тобто педагогічно спеціалізованим філософуванням [15, 26-27].

Втім, до праць С. Гогоцького і П. Юркевича з педагогіки М. Олесницький ставився дуже критично. Визнаючи їхню наукову цінність, професор назвав курси першого «сухими й схоластичними», а другого - «фразистими й штучними» [15, 43-44]. Проте ці негативні оцінки стосувалися лише стилістичних недоліків. У цілому ж М. Олесницький, поділяючи засадничі духовно-академічні світоглядні принципи та наукові уподобання, продовжив певну традицію педагогічного дискурсу. Однією з його ознак була також орієнтація на інтелектуальні норми, вироблені німецькою класичною педагогікою і втілені в педагогічній літературі XIX ст. Огляд останньої, зроблений М. Олесницьким, дає змогу скласти досить докладне уявлення про коло педагогів-теоретиків, побудови яких київські академічні філософи вважали зразковими. Серед найкращих із загальної педагогіки М. Олесницький називає, передусім, твори гербартианців Туїскона Циллера [18] і Германа Керна [19], а також Теодора Вайтца [20], Герхарда Цецшвітца [21], Германа Якобі [22] та інших. Щоправда, хоч і досить придатними, але вже дещо застарілими, він вважає підручники авторів, яким віддавали перевагу Сильвестр Гогоцький і Памфіл Юркевич - Генріха Грефе [23], Фрідріха Едуарда Бенеке [24], Вільгельма Браубаха [25], Фрідріха Шварца і Вільгельма Куртмана [7], Герберта Спенсера [26] та інших.

Наступником М. Олесницького у викладанні педагогіки в Київській духовній академії в 1891 р. стає також її вихованець Микола Маккавейський. Курси, які він читав, складалися зі вступу, історії педагогіки та системи педагогіки [26; 27]. В лекціях М. Маккавейського порушувалися не лише проблеми методології педагогіки, а й актуальні питання щодо ставлення сучасно-

го суспільства до виховання, пошуків нових шляхів у педагогічній справі, ролі виховання в культурі тощо [28].

Найбільше часу в курсі М. Маккавейського відводилося історії педагогіки, що була найулюбленішим предметом його наукових занять. Ціла низка публікацій професора дає уявлення про те, яким змістом він наповнював свої історико-педагогічні лекції. В основу періодизації історії виховання і педагогічних ідей, поділяючи її на дохристиянську і християнську, М. Маккавейський покладав ідею людини, яка набуває у християнстві онтологічного звучання. В дохристиянському періоді мислитель згадував про звичай виховання у давньосхідних народів, але найбільше уваги ним приділялось античній культурі та юдеям. Приступаючи до викладання християнського періоду, професор показував, що християнські вчення про людину та її призначення, сім'ю, суспільне життя принципово змінили погляди на виховання [27, 25]. Він простежував, як нові педагогічні ідеї втілювались у перших християнських школах, як давні отці та вчителі Церкви розв'язували проблему ставлення християнського виховання до греко-римської освіти [29]. Після цього М. Маккавейський давав загальні нариси історії освіти і педагогічних ідей середніх віків, доби Відродження, Реформації, Нового часу [27, 25]. Вперше в історії Київської духовної академії у програмі педагогіки М. Маккавейського з'являється розділ з історії виховання і педагогіки в Росії. Вона поділяється на домонгольський, монгольський періоди, епохи Петра Великого, Катерини II [30] та XIX ст. Характеризуючи останнє, професор, слідом за Петром Каптеревим [31], обирає критерієм виділення головних течій вітчизняної педагогічної думки XIX ст. педагогічні ідеали, на яких вони консолідувались, і акцентує увагу на діячах (Микола Пирогов, Костянтин Ушинський [32], Лев Толстой), що їх репрезентували.

В останній частині курсу під назвою «Система педагогіки» М. Маккавейський розглядає принципи та методи педагогічної діяльності через призму проблеми можливості та меж виховання, вдивляючись у індивідуальність дитячої природи. Мету виховання він визначає на підставах психології та християнської етики.

З'являються в курсі педагогіки М. Маккавейського також і практичні заняття. Показово, що вони присвячуються аналізу педагогіки М. Олесницького, П. Юркевича, М. Демкова² [28, 4, 8]. Крім того, студенти отримують завдання

² Михайло Демков - російський теоретик, історик і популяризатор педагогіки. У 1881 р. закінчив Університет Св. Володимира, в якому слухав лекції з педагогіки С. Гогоцького.

реферувати працю неокантіанця Пауля Наторпа «Філософія як основа педагогіки», оцінити її значення у практиці виховання, схарактеризувати філософію як базис побудови педагогічних теорій [28, 11]. На наш погляд, такий підхід універсальне загальне усвідомлення професором значущості філософії в осмисленні педагогічної проблематики. «Суто теоретичне, - твердив М. Маккавейський, - або філософськи принципове висвітлення практичної галузі виховної справи дуже важливе: саме воно поступово вносить світло в цю справу і прокладає їй кращі шляхи» [33, 4].

У спільноті київських академістів початку ХХ ст. ця позиція сприймалась як норма, що увиразнювалося, зокрема, в характері обговорень у Раді Київської духовної академії випускних студентських творів з історії педагогіки. У вимогах і зауваженнях до них професори академії наголошують на необхідності «висвітлювати педагогіку філософією», виявляючи зв'язки між загальним світоглядом і вченнями про виховання й освіту. Крім того, вони рекомендують не замикаати аналіз філософсько-педагогічних

систем у рамках індивідуальної творчості, а розглядати спосіб думки окремого мислителя в ширшому контексті філософського руху і наукового розвитку його історичної доби [34].

Як бачимо, протягом більш ніж півстоліття у Київській духовній академії педагогіка культивувалась як наука філософська, самостійна за предметом досліджень, але змістовно визначена певними світоглядними принципами і способом мислення. Філософського характеру курсам київських професорів надавало звернення до проблем антропологічного обґрунтування теорій і практик виховання, наріжним каменем яких виступала християнська ідея свободи. У своїх педагогічних пошуках викладачі Київської духовної академії орієнтувалися, передусім, на кращі зрізки німецької літератури, яка, власне, в ХІХ - на початку ХХ ст. задавала тон у науці про виховання й освіту. Проте їхні курси мали характер не сліпих запозичень, а були спробами самостійного переосмислення ідей німецьких теоретиків, а також актуальних для Росії проблем виховання й освіти, згідно з вимогами православної світоглядності.

1. Асоченский В. И. История Киевской духовной академии, по преобразованию ее в 1819 г.- СПб., 1863.- 282 с.
2. Дело о составлении программы педагогики для преподавания в семинариях.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 712.- 38 арк.
3. Троцкий М. Уроки по педагогике // Обзорение уроков по истории философии и педагогике, преподаваемых студентам Киевской духовной академии, XXI курса, за 1859-1860 и 1860-1861 уч. ак. годы.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 626.- Арк. 17.
4. Зайцев Н. Л. Обзорение уроков по педагогике, преподаваемых студентам Киевской духовной академии XXIV курса в течение учебного 1867-1868 и 1868-1869 годов // Конспекты предметов, преподаваемых в академии за 1867-1868 и 1868-1869 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 1.- Спр. 5963.- Арк. 97-104.
5. Зайцев Н. Л. Основные начала обучения // Труды КДА.- 1868.- Т. 3.- С. 296-324.- С. 519-544.
6. Руководство к начальному обучению (Для учителей народных школ) / Зайцев Н. Л., Малышевский И. И., Экземплярский И. Т.- К., 1869.- 312 с.
7. Шварц Ф. Г. Х. Руководство к воспитанию и обучению. Соч. д-ра Ф. Шварца, переделанное д-ром В. Куртманом, директором учительской семинарии в Фридрихсберге / Пер. с нем. С. Шафранова под ред. проф. Ст. Лебедева.- Ч. 1, 2.- СПб., 1859-1867.
8. Липицкий П. И. Обзорение преподавания по педагогике студентам Киевской духовной академии III курса за 1872-1873 уч. г. // Программы по общеобразовательным предметам.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 1017.- Арк. 26-27.
9. Липицкий П. И. Пособие к изучению вопросов философии (элементы философского мирозерцания).- Х., 1892.- С. 401.
10. Олесницкий М. А. Программа лекций по предмету нравственного богословия, преподаваемых студентам II богословского отделения в течение 1874-1875 уч. г. // Конспекты предметов, преподаваемых в академии за 1874-1875 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 1126.- Арк. 5-9.
11. Олесницкий М. А. Программа лекций по педагогике, преподаваемых студентам III курса Киевской духовной академии в течение 1875-1876 уч. г. // Конспекты предметов, преподаваемых в академии за 1875-1876 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 1187.- Арк. 11-13.
12. Олесницкий М. А. Программа лекций по педагогике, преподаваемых студентам III курса Киевской духовной академии в течение 1874-1875 уч. г. // Конспекты предметов, преподаваемых в академии за 1874-1875 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 1126.- Арк. 31-33.
13. Олесницкий М. А. Программа лекций по педагогике, преподаваемых студентам III курса Киевской духовной академии в течение 1889-1890 уч. г. // Программы предметов, преподаваемых в академии за 1889-1890 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 1955.- Арк. 129-130.
14. Олесницкий М. А. Курс педагогики. Руководство для женских институтов и гимназий, для высших женских курсов и для всех занимающихся воспитанием детей.- Вып. 1: Теория воспитания.- К., 1885.- 334 с.; Вып. 2: Теория обучения.- К., 1887.- 280 с.
15. Гогоцкий С. С. Введение в педагогику // Журнал Министерства народного просвещения.- 1855.- № 4.- С. 39-78.
16. Юркевич П. Д. Курс общей педагогики с приложениями.- М., 1869.- 404 с.
17. Ziller T. Vorlesungen über allgemeine Pädagogik. 2 Aufl.- Leipzig, 1884.- 430 p.
18. Kern H. Grundriss der Pädagogik.- Berlin, 1873.- 295 p.

19. *Waitz Th.* Allgemeine Pädagogik.- Braunshweig, 1853.- 552 p.
20. *Zezschwitz G.* Lehrbuch der Pädagogik.- Leipzig, 1852.
21. *Jacoby H.* Allgemeine Pädagogik auf Grund der christlichen Ethik.- Gotha, 1883.- 287 p.
22. *Grefe H.* Allgemeine Pädagogik.- Iena, 1845.
23. *Бенеке Ф. Э.* Руководство к воспитанию и учению: В 2 т. / Пер. с нем. под редакцией Н. Х. Бесселя.- СПб., 1871.
24. *Braubach W.* Fundamentallehre der Pädagogik oder Begründung derselben zur einer strengen Wissenschaft.- Gissen, 1841.
25. *Спенсер Г.* Воспитание умственное, нравственное и физическое.- М.: Изд-во УРАО, 2003.- 288 с.
26. *Маккавейский Н. К.* Программа чтений по педагогике на 1898-1899 уч. г. // Программы преподавания на 1898-1899 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 2462.- Арк. 107-109.
27. Программа чтений по педагогике на 1904-1905 уч. г. // Программы преподавания на 1904-1905 уч. г.- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 2870.- Арк. 25-27.
28. Класный журнал I курса (1912-1913).- ЦДІАК України.- Ф. 711.- Оп. 3.- Спр. 3628.- 30 арк.
29. *Маккавейский Н. К.* Педагогика древних отцов и учителей Церкви.- К., 1897.- 81 с.
30. *Маккавейский Н. К.* Педагогические мечты Екатерины Великой и Бецкого // Труды КДА.-1904.- № 5.- С. 124-172.- К., 1904.- 49 с.
31. *Кантеев П. Ф.* История русской педагогики.- СПб.: О. Богданова, 1909.- 540 с.
32. *Маккавейский Н. К. К. Д.* Ушинский и его педагогические идеи // Труды Киевской духовной академии.- 1896.- № 1.- С. 113-144; № 3.- С. 377-412; № 12.- С. 439-469.- К., 1896.- 98 с.
33. *Маккавейский Н. К.* Педагогические воззрения гр. Л. Н. Толстого. - К.: Киевское религиозно-просветительское общество, 1902. - 63 с.
34. О сочинении студента Михаила Глаголева на тему: «Педагогические взгляды Г. Спенсера с христианской точки зрения» // Труды Киевской духовной академии.- 1905.- № 5-8. - С. 320-324; О сочинении студента Николая Подольского на тему: «Педагогические взгляды Н. И. Пирогова» // Там само.- С. 495-499; О сочинении студента Михаила Иллюминатова на тему: «Педагогика Я. А. Коменского с христианской точки зрения» // Там само.-1905.- № 9-11.- С. 349-354; О сочинении студента Федора Няги на тему: «Религия и религиозное воспитание по Ж.-Ж. Руссо» // Там само. - 1906. - № 8-9.- С. 427-430; О сочинении студента Петра Грачева на тему: «Педагогика Л. Н. Толстого в связи с общим мировоззрением его. Критическое исследование» // Там само. - 1906. - № 9-11.- С. 380-381.

Svitlana Kuzmina

COURSES OF PEDAGOGIC IN KYIV SPIRITUAL ACADEMY: MATTER AND TRADITIONS OF TEACHING

The article is an attempt to describe and analyze courses of pedagogic in Kyiv Spiritual Academy XIX - beginning XX century.